

ընթացքը հարկւր քսան տարի է (ըստ տաճկաց, որ Վաւրի մարդարէն եօթմանասուն և մինչեւ ութսուն տարի կը գնէ, աւելի երկար ապրողները և հանգիստ կենանք անցնողները բացառութիւն ընենով, և այնքանն աւելի կենանք ցաւօք և հեծութեամբ կ'ըլլայ ըսելով), բայց Վատուածային գերադէպն անօրէնութիւն թէ որ մարդոց կենանք մաշեցնելու պատճառ մը չըլլայ, և բնական կազմութիւնը զօրաւոր ըլլայ, և մարդս ուտելու խմելու և ուրիշ կիբքերու և անորժանիքներու չափազանցութենէն զբուշտուի, և շնչառութեամբ ներս քաշած օդն ալ աղէկ և սառնաւոր ըլլայ նե՛կենացը ընթացքը հարկւր քսանը կ'անցնի: Ահա ներս և բարձր գաշտերու (հայրաներու) բնակիչներուն մէջ երկարակեաց մարդիկ շատ կը գտնուին. և սաոր ասանկ ըլլալը ասին ասին օրինակներով հաստատուած է: Վասնի օրինակներուն կարգը այս ալ կը մտնէ:

Ինչիկ Ուռնիցայու գումարը բնական արաբացիներուն Պերդերի ցեղէն Վատըմ իսկի Վագաս ա. նուն մէկը, որ հիմա Հայկազ Վիլ հասալ գիւղը կը բնակի, հարկւր տասն և երկու տարուան ըլլալով, մայրն ալ տակաւին կենդանի և սաւաթ է, և տարիքը 135 է: Այս կնոջ վրայ ծերութեան նշաններ կ'երեւին. բայց ուղայն տեսնողը 60 կամ 70 տարւան մարդ մը կը կարծէ. և օրը քաղելով 10 ժամաւ ճամբայ կրնայ առնել, և ամէն օր առտուընէ մինչեւ իրիկուն երկարգործութեան գիւտարին գործով կը պարապի: Այս մարդս երեսուն և երկու տղայ ունեցեր է. որոնցմէ միայն 15 հատը հիմա ողջ են. սինոս մեծն է 70 տարուան, և պղտիկը 17 տարուան:

Պաղտատէն եկած վերջին սուրհանգակէն, Սուսուլին վրայօր անանկ կ'իմանանք որ, թէ հոն և թէ Վիւրախտանի բոլոր կողմերը որ իրեն մօտերն են, գրեթէ բոլորովին խաղաղացեր են: Սպարաւ քաղեալ վսեմափայլ Օսման փաշան զեռ Վան քաղաքն է:

Օտէսայէն օգոստոս 10 թուականով եկած նամակները կ'իմացունեն որ չօլէսան գրեթէ բոլորովին կորեր է թիֆլիզ, նոյնպէս թաիանօք ալ առջինին պէս չէ մնացեր: Բայց ասոր փոխարէն սաստիկ կոտորած ըրեր է Ռօսթօք, Սարիանու պօլիս և հարաւային Ռուսիայի շատ քաղաքները: Ռօսթօք իրեք շաբթուան մէջ 8000 հոգիին մէջէն 2000 հոգի մեռեր են: Այս հիւանդութիւն անանկ վախ մը ձգեր է որ, Ռօսթօքէն Օտէսայի ճանապարհը փօխ չի գար երթար կոր:

ԱՐՏԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՒՍԴԻՒԱ: Վ. Իէննա. Իգալիա երթալու պատրաստուած զօրքերուն հրաման ելաւ որ չերթան: Այս հակառակ հրամանին ինչ պատճառաւ ըլլալը չեյտենք. ինչու որ այս զօրքին անանկ պատուէր տրու վեր էր առաջուց, որ ամէն ժամանակ պատրաստ ըլլան, որպէս զի հրաման եղած օրը առանց դժուարութեան երթան:

ՍՊԱՆԻԱ: Սատրիտի լրագիրը արքունի հրաման մը կը հրատարակէ որով սեպտեմբեր 19 սկսելով այս քաղաքին ներսի կողմերը մաքուր պիտի վերանայ: Աստի աս տահմանուած օրէն ետքը ինչ աղբանք կ'ըլլայ նէ ըլլայ, առանց մաքս տալու պիտի կրնայ այս տէրութեան ներսի կողմերը ընդունուիլ: Կ'ըսեն թէ Ռոսթօկալէն եկած զօրքը որ Սասրիտ պիտի մընար, հրաման եղեր է որ Վալարբա երթան:

ԻԴԱԼԻԱ: Բալերմ. Եօթնօրէն իշխանին հրամանատարութեամբ կրթութեան համար յատկացած նաւատորմիցը Բալերմօ հասաւ և երկաթ նետեց, երբ հասաւ այս նաւատորմիցը, տեղւոյս բնակիչները որ քանի մը օր առաջ գիտէին ասոր գալը, շատ ուրախացան: Աստի սովորութեանը համեմատ թնդանօթներով բարեւելէն ետքը, անթիւ բազմութիւն մը ծովեղբորը թափեցաւ և անկէ նստերը, ուր եկած օրէն ինչուան գացած օրը լեցուն մարդ կար: Եւ ամէն գացողներուն անխնայ քաղաք պատիւ կ'ընէին: Վէն մարդ կը պատմեն այս նստերուն արշտոնատարներուն իրենց ըրած պատիւները՝ զուարթ երեսով մը ընդունելին և վերջապէս նստերուն մարքութիւնը: Վարօրիկ և Վի իրիկայ արքան և թագուհին Բալերմօ էին, Սանդա Սօլալիա ըստած տօնալիւստանի տարեկան հանգէտ տեսնելու համար, և այս նաւատորմիցին արքայազուն հրամանատարին համար փառաւոր յորդի մը պատրաստեր էին. ուստի թագաւորը խրկեց իր պաշտօնատարներուն մէկը այս հրաւ.

մանատարին, որ երթայ իր կողմէն անկալ բարեւել և հրաւիրէ իր պալատը բնակելու: Թէպէտ իշխանը չուզեց երթալ բնակիլ հոն, բայց միայն տեսնալու համար շուտով ելաւ գնաց:

Հետեւեալ օրը Վերտիանտոս թագաւորը (Թըրքաւանի կոմսին և քանի մը նախարարներուն հետ գնաց տեսնուելու բարձրագոյն իշխանին հետ: Աստի թէ գացած ատենը և թէ եկած ատենը 21 սկսան թնդանօթ նետեցին, և ասոնց իրարու հետ տեսնուած բոլոր ժամանակը նստերը Վարօրիկ տէրութեան գրօշակը քաշեր էին. նստեւ երկու Վարօրիկանի չօլէի կային նաւահանգիստը, որ առանք ալ Վաղղիս եւազայն գրօշակը քաշեցին: Այս հանգէտը որ հինգ օր ընց եւէջք զարմացուց և զուարճացուց նաւատորմիցը: Տեղւոյս զօրապետները կը հրաւիրէին պաշտօնատարները ընկել մեծամեծ հանգէտները և լուսաւորութիւնները տեսնալու: Նստեւ հարուստ մարդիկ ալ զանազան իրենց տունը կը հրաւիրէին փառաւոր կոչուներէն: Այս նաւատորմիցը Բալերմօ կեցած ատենը զանազան կրթութիւններ ըրաւ, որ այս քաղքին գեղեցիկ և նոր տեսարան մըն էր: Այս խաղերը այնչափ այս մարդոց հետաքրքրութիւնը կը շատցունէին որ շատերը նստերը կը վաղէին կուգային: Նաւատորմիցին մէջ նաւ մը կար որ գրեթէ ամէն մարդ հոն երթալ կ'ուզէր յուսալով որ հոն կրնայ տեսնալ հրամանատար արքայազուն իշխանը: Բայց ան ալ դժբաղդաբար երբեմն իրիկունները միայն նստէն դուրս կ'ելար և անձանօթ կերպարանքով մը կը պրտուէր: Սակայն մեծ մարդիկներէն շատերը գային տեսնուեցան հետը և շատ անգամ ալ կերակուր ու տեղ և հրաւիրեցան: Այս մարդոցը միտքէն չի պիտի ելայ հրամանատար իշխանին իրենց ցրցուցած սէրը և ըրած պատիւը: Վերջապէս նաւատորմիցը հոսկէ մեկնեցաւ և Վարօրի գնաց: Հիմա զարմանալին սա է որ 20 օր նաւատորմիցը հոս կեցաւ և նաւատորմիցը քաղքին մէջը ամէն օր ժուռ կուգային, ամենեւին վեճ մը կամ մէկ խռովութիւն մը չեղաւ:

ՕՐԱՆԱՐԱՆ ԼՈՒՐ

Ինչպէն արեւմտ: Անցանքը Ռուսայի մէկ կողմը կայծակ ինջնալով՝ մէկ խեղճ մարդ մը զարկեր մեռցուցեր է: Այս մարդուս մէջը մէկ ծրարի մը մէջ կապած վեց ոսկի կայ եղեր, որ անարատ մնացեր են. բայց այն ոսկիներուն վրայի պատկերն ու գիրը յար և նման զարնուող մարդուն ուսերուն վրայ տարած ըլլալը՝ մարդը թաղելու համար մեր կացուցած աստեղին տեսեր և պատմութիւնը փառիլու գիտութեանց ճեմարանին ծանուցեր են:

Կայծակը շատ արտառուց բաներ կ'ընէ, որոնց բնական պատճառը մինչեւ հիմայ խելք հասնելու կերպով գտնուած չէ: Բայց ասանկ բաներ ուրիշ անգամ ալ ըրած ըլլալը՝ հիմախուան պատմութեան տուեգութեանը համար կը պատմէ նոյն ճեմարանին աստեղադպիրը: 1825 ին՝ պո՛ծն քրիստոսած պրիլիանիին նաւու մը վրայ կայծակ ինջեր էր՝ Վէնէտիկու ծովածոցայն բերանը երկաթի վրայ կեցած ատենը: Այս նաւուս առջեւի կողմի կայմին վրայ մէկ պայտ կամ ձիոյ ոտքի երկաթ մը գտնած էր, որ Յոնիական ծովուն կղզիներուն նաւորդները ասանկ սովորելի մը ունին: Կայմին տակը՝ Սքաւբանդօ կղզիէն Նիգօնի թեօքօրօ անունով մէկը նստած իր շապիկը կը կարկտէր. կայծակը կայմին վրայ ինջնալով վերէն վար փորելէն ետքը այս մարդս ալ զարկաւ, որ նոյն հետոյն մեռաւ: Սերկայուցին, զեղնագայն սե մէկ երկար գիծ մը գտան, որ չընկնէին սկսելով մինչեւ մէջը կը հասնէր, և մէջը ձիու երկաթի տիպ տեսան կայմին վրայ գտնուածին ձիւն չափով:

Չանդայի առաջ այն ատենը մէկ ուրիշ պրիլիանիին նաւ մըն ալ զարնուեցաւ կայծակէ, և կայմը բռնկեցաւ, և ուրիշ զարմանալի բաներ ընկէն զատ նաւատորմներուն մէկն ալ զարկաւ մեռցուց: Կոնակի վրայ փափեցաւ մարդը. և վրան ամենեւին զարնուէլէն մնացած նշան մը չէր երեւեր: Բայց երբ որ թաղելու համար մերկացուցին՝ կարծքին վրան ձախ կողմը գտան 4. 4 թուանշանները դրոշմած, մէջ տեղի կէտով, որ ընկերներուն ամէնն ալ կը վկայէին թէ առաջիկայ անոր կուրծքը անանկ բան տեսած չունէին: Այս թուանշաններս խոշոր, յստակ և աղէկ տարուած, ամէն կողմէն, մինչեւ մէջ տեղի կէտովն ալ նման էին կայմին վրայի չափաւորութեան մէկուն վրայ գտնուած նոյն թուանշաններուն. որ այն չափաւոր կայմին ու այս զարնուած մարդուն պաւկած տեղին մէջ տեղն էր. և յայտնի է որ՝ կայծակը անկէյ անցնէ իբէն այն թուանշաններուն նմանութիւնը առեր բերեր այն մարդուն կուրծքին վրայ զարկեր է: Բայց սակայն ինչպէս կրնայ ըլլալ. հաս.

կրցուած չէ. ինչպէս որ կայծակին ըրածներուն մէջ շատ բան կայ որ հասկցուած չէ, և կարելի է որ բնաւ երբեք ալ չի պիտի հասկցուի: Այնչեւ հիմայ տեսնուածները՝ հանքային բաներու վրայի պատկերներն են որ կայծակը կ'առնէ ուրիշ տեղ կը զարնէ կոր: Վուզնիէրի բնագէտը տակալ դիտած էր, և իրեն բնագիտութեան գրքին մէջը նշանակած էր: Թէ որ այս գործողութեան բնական ճամբան գրուելիս՝ քանզի կայծակին նիւթը երկարաւոր հեղուկն է, ուրիշ բան չէ. և խոյն ատենը Եփրատի արուեհոս մըն ալ կը հնարվի. հանքային նիւթի մը վրայ փորուած պատկերը խիստ քիչ ատենի մէջ և մէկ պարզ գործողութեամբ մը ուրիշ նիւթի մը վրայ առնելով:

ԱՅԻՆԱՅԻՆ

Որովհետեւ բարձր սրբազան Պատրիարք Հայրերնիս հարկաւոր գործով Սամաթիայու քառամայ քննութեան օրը սովորուեցաւ աղգային հիւանդանոցը երթալու դեռ քննութիւնը կատարեալ չի վերջացած, ուստի ամայն եօթնին յատկապէս նոյն բարեհաջակ դպրոցին այցելութեան գնալու բարեհաջեցաւ և մասնաւոր քննութիւն մը ընել տալով իւր ներկայութեանը բոլոր ուսման գատերուն՝ շատ գոհ եղաւ աշակերտաց յառաջողութեանէն, աղգու խրատներով և յորդաբաններով հայրաբար յորդորեց զանոնք որպէս զի առաւել քաջալերին իրենց ուսմանը մէջ և վերջապէս օրհնելով թէ աշակերտները թէ անոնց գաղտնիները և թէ դպրոցին բոլոր խնամածութեանը մանաւանդ անոր անօրէնը արգայ Միգրանիկ աղայն և ամէն մէկէն զոտ զոտ շնորհակալ ըլլալով մեկնեցաւ անկէ:

Վիճակագրութիւն. Բաղադի թրագիցոնի եւ վիճակացի:

Թրագիցոն քաղաքին Հայ բնակիչները թէ տան տէր, և թէ վարձքով տուն բնակող, երկու հարկւր իննսուն և հինգ տուն են. որոնց մէջ բնակող էրիկ մարդիկ մեծ պղտիկ, կառավարութեան ցուցակին մէջ 900 հոգի նշանակած են. կնիկ և աղջիկ, և ցուցակին մէջ չգրուած մանր տղայքն ալ հետ առնելով՝ 2000 հոգի են աւելի ըլլալ կարելի է: Բաղադը երեք եկեղեցի ունի. սուրբ (Վսեկնիտոս տաղնորդական եկեղեցին, որ սուրբ Վստուածածին ալ կ'ըսուի. սուրբ Ստեփաննոս, որ բնակիչները չարխափան կ'ըսեն. և սուրբ Յովհաննէս, որ սուրբ Խաչ ալ կ'ըսուի: Երեքն ալ հին են. բայց Վստուածային պաշտօն երեքին մէջն ալ կը կատարի: Չորս քահանայ կայ. որ ժողովուրդին համեմատութեամբ քիչ են: Մէկ արու մանկանց դպրատուն մը ունի. որուն մէջ կան երկու վարժապետ. մէկը քերականութիւն և ճարտարտեսութիւն կը սորվեցնէ, և միւրը հասարակ ընթերցմունք և գիր կը սորվեցնէ: Վշակերտներն են 160 տղայ: Երեք տեղ ալ աղջիկներուն համար տահմանուած է, որ հոն կը ժողովուրդ և հասարակ ընթերցմունք կը կարգեն, և այս ուսման հետեւող աղջիկները քառասունի չափ կ'ընեն: Բանի մի մասաւոր աղջիկներ, ըսել է թէ՛ քիչ մըն ալ չափահաս, մանչերուն դպրատունը կ'երթան քերականութիւն սորվելու: Կը փոխամբուելու թէ ասիկայ աղէկ չեն ընէր տեղացիք, որ խելացի ուղջիկներուն թող կուտան խելացի մանչերուն հետ քերականութիւն սորվելու պատճառաւ մէկ դպրատան մէջ առտուընէ մինչեւ իրիկուն ժամանակ անցընէ: Կը փոխամբուի. չըլլայ որ կարծիք տամ թէ աղջիկներուն քերականութիւն սորվելուն թշնամի եմ: Այդ բանը ինձի չափ սրտի մօտ ուզող չկայ. բայց աղջիկները այդ բանին մէջ վարժելու ուրիշ ճամբայ կայ. մանչ աղջիկ մէկ դպրատան մէջ լեցընել, ինչ պատճառով կ'ըլլայ նէ ըլլայ, վտանգաւոր է. բարբերին կ'աւրուի, թէ և վարժապետը մարդու ձեռքէ եկած ամէն զուլէնները ընէ. որ աղգն որ այս դրութեամբ կը վարվի նէ՛ անոր մէջէն ողբալի չարութեան օրինակները պակաս չեն: Վսոր համար թրագիցոնի բարեպաշտ և ուսումնասէր մարդոցը կ'առաջարկեմք՝ որ ուսման դասատու վարժապետը թէ որ բարուցը կողմէն հաւատարմութիւն ունի նէ, (որ թէ որ այդ հաւատարմութիւնը չուանայ նէ վարժապետ չեն ընէր), չըսարտաւորեն անտուընէ մինչեւ իրիկուն մէկ դպրատուն մը նստուելու. այլ ժամանակ յատկացնեն, որ այն ատենը արու մանկանց դաս տայ, և անկէ ետքը ժամանակ ունենայ աղջիկներուն ալ քերականութիւն սորվելու դաս տալու երթայ: Քերականութիւն սորվելու աղջիկներն ալ ժողովել և մանչերուն դպրատունը լեցնելուն տեղը՝ վերայիցեալ երեք դպրատուններուն որն որ

մանչեքուն դպրատուններն աւելի մօտ է նե՛ տնիկայ օրիորդաց քառասուն յատկացնեն, որ վարժապետին ալ հոն երթալը դիւրին ըլլայ. և արջկանգ ալ բարոյա- կան կառավարութիւնը մէկ պարկէշտ և խեղացի կը- նիկ մարդու մը յանձնուի: Այս արժապետին ալ պէտք է խնամով նայելով նոյն իսկ արջ կիներուն մէջէն մէկ երկու հոգի ընտրել, և անոնք առանձին վարժել: որ քիչ ատենէն ետքը անոնք բաւական ըլլան արջ կանց վարժապետ ըլլալու: Այն ատենը կրնանք ըսել թէ թրապիղոն բարեկարգեալ դպրատուն կայ ալ ջիկներու համար. հիմայ տակաւին ատիկայ ըսելու համարձակութիւն չունինք:

Վարդապէն մէկ ժամու չափ հեռու է Վանապի- կից ըստած վանքը, Հայոց Պէթ (Վրիտասի 1424) թուին շինուած է. ուստի շատ հին է, և շատ աղ- քատ. տեղւոյն օդը գէշ ըլլալուն համար երկար ա- տեն հոն կենալու յանձնառու եղող կրօնաւորին կենացը վտանգ կուգայ քիչ ատենի մէջ. և քաղա- քացիք ալ միայն ապրիլ, մայիս և յունիս ամիսնե- րուն մէջ հոն ուխտի կ'երթան. և այն ատենուան համար քաղաքէն կամ վիճակէն քահանայ մը և անտես մը և ամբողջաւոր մը կ'երթայ: Վանապի- լին գործն է վանքին եկամուտին և ծախքերուն վերակացութիւն ընել:

Թրապիղոն առաջնորդութեան փոխաններն են ասոնք:

Օէֆանօլ. քաղաքին արեւելեան կողմն է մէկ ժա- մու չափ հեռու. բնակիչներն են 30 տուն Հայ. որ շատ աղքատ ըլլալով, թէպէտ փափոք ունին դպրատուն ունենալու, և ասկէց երեք տարի առաջ բաւական ամսական մը կը ստանայ վարժապետ մը բռնած էին դոնէ հասարակ կարգալ գրել մը սոր- վեցնելու համար գիւղին տղայը, բայց ան ալ չի կրնալով վճարել՝ հարկ եղաւ կամայ ակամայ վար- ժապետին ճամբայ տալու: Այս գիւղի ալ չունէին. քաղաքացիներուն օգնութեամբ մէկ եկեղեցի մը շինուեցաւ հոն սուրբ Թէոդորոս անուամբ:

Սամար-քառ: Օէֆանօլէն երկու ժամ հեռու. բնակիչները 40 տուն Հայ. եկեղեցի մը ունին սուրբ Լուսաւորի անուամբ, և քահանայ մը, որ այս գիւ- ղին տղայը սորալ ընթերցմունք ալ կը սորվեցնէ, Օէֆանօլ գիւղին ալ քահանայութիւն կ'ընէ. ը- սել է որ այս գիւղիս տղայաց ուսման մէջ կը թու- թիւնին թերի է:

Շանա: Սամար-քառայէն երեք ժամ հեռու, 60 տուն Հայ բնակիչ. մէկ եկեղեցի սուրբ Վեորգ անուամբ. և մէկ քահանայ, որ գիւղին տղայը կար- գալ ալ կը սորվեցնէ:

Կալաֆիա: Շանայէն հինգ ժամ հեռու. 80 տուն Հայ ժողովուրդ ունին այս գիւղին այն գիւղի ցրուած. քանիկ Կալաֆիա մէկ ամիսի տեղ մը չէ. աւելի վիճակ կրնայ ըստիլ. քան թէ գիւղ: Այս եկեղեցի մը ունի սուրբ Ստեփանոս անուամբ, և չորս ալ քա- հանայ: Սոնք ձեռնադրուել այն տեղին չորս քա- հանայ տարեցներու բաւականութիւնը չէ նոյնք ուստի գիւղացի կ'ապրին հիմայ. թափառական կը պարտաւին իրենց ապրուստ գտնելու համար: Այնպիսի վիճակիս բարեբան առաջնորդը ասոնց մէկը Օէֆա- նօլ գիւղը բնակեցնել, որ յատուկ քահանայ չու- նի, և այն քահանայն հոն քահանայութիւն ալ կ'ը- նէ, գիւղին տղայն ալ կը կարգացնէ: Այսին ալ քաղաքը տանել. քանիկ ինչպէս որ ըսինք, քաղա- քին քահանայները ժողովուրդին համեմատելով քիչ են: Վահանայն երկուք մնայ նե՛ կ'երեւի որ ապրե- լու այնքան դժուարութիւն չեն քաշեր: Յու է որ չորս քահանայ կենայ հոս, և տղայը կարգալ սորվե- ցնող չի գտնուի: Թէ որ երկուք մնայ նե՛ տղայքը կարգալ կը սորվին. քանիկ քահանայները ապրուստ գտնելու համար թափառական պարտաւոր չեն հա- կադրիր. այն տեղի ժողովուրդը հովուելով և աղա- քը կը թրթրուի ապրուստ կը գտնեն:

Սիւրբնի: Կալաֆիայէն ութ ժամ հեռու է. և ասոր շրջակայ տեղերը լեռներուն մէջ ցրուած երե- տուն տունի չափ Հայ կայ. սուրբ Լուսաւորի ան- ուամբ. եկեղեցի մը և քահանայ մը ունին, բայց ժո- ղովուրդը ցրուեալ ըլլալուն համար տղայքը կարգալ գրել սորվելէն զուրկ մնացած են:

Վ Էրանէ գէոյ: Թրապիղոնի հարաւ կողմը կ'ընայ, քաղաքէն 6 օթն ժամ հեռու. 100 տուն ժողովուրդ ունի, մէկ եկեղեցի մը սուրբ Սարգիս անուամբ, և մէկ քահանայ մը: Վ Էրանայից քաղաքէն չմտու- ցանքը թէ արդեօք այս քահանայ ալ գիւղին տը- ղայքը կը կարգացնէ՞ թէ չէ: 100 տնուոր գիւղ մը կ'արժէ որ դպրատուն մը ունենայ. և թէ որ տղայքը կը թրթրու համար առանձին վարժապետի բաւական չեն նե՛ գտնէ այս գործս քահանայի յանձ- նեն նե՛ գէշ չեն ընեն:

Սալա: Վարդապէն արեւմտեան կողմն է, տասն ժամու չափ հեռու. 130 տան չափ բնակիչ ունին այս գիւղին այն գիւղի լեռներուն մէջ ցրուած. և առհասա- րակ երկրագործ. երկիրին միայն լազուտ կամ մըս-

րացորեն կը բերէ. այն ալ իրենց հաղիւ բաւական կ'ըլլայ. ըսել է որ խեղճ կ'ապրին: Այս եկեղեցի մը ունին սուրբ Սարգիս անուան, և մէկ քահանայ մը: Տղայքին կարգալ սորվելէն ալ զուրկ են:

Թրապիղ: Օտիւզերեայ գիւղաքաղաք, թրապիղ- ղոնէն քսան և չորս ժամ հեռու, 30 տուն բնակիչ Հայ ունի. և մէկ եկեղեցի մը սուրբ Լուսաւորի- ծին անուամբ. մէկ հառ քահանայ ունին. այն ալ գրեցի, որ տղայն ալ կարգալ գրել կը սորվեցնէ: Այս յուսացուի որ քանի մը տարի անցնելէն ետքը բնիկ տեղացի քահանայ ալ կրնան ունենալ. բայց այս յոյսը չունիմք այն տեղերուն համար, որ թէ- պէտ տեղացի մէկ կամ երկու քահանայ ունին. բայց գիւղին տղայքը կարգացնող չկայ. ետքը քահանայ պէտք ըլլայ նե՛ գիւղին մէջ կարգալ գիւղացի մարդ- պիտի չի գտնուի որ քահանայ ըլլայ: Վրիկայ ըսել չէ որ կարգալ սորվելուն նպատակը քահանայութե- թիւնը ըլլալու է: Կարգալ սորվելուն նպատակը՝ կը թեալ մարդ ըլլալն է: Վահանայ պէտք ըլլայ նե՛ կարգալ գիւղացիներէն կ'առնուի. բայց կարգալ գիւղացիները ամէն ալ քահանայ չեն ըլլար:

Վիւրթա: Թրապիղէն տասն և երկու ժամ հե- ու մէկ գիւղաքաղաք մըն է, որ հին ատենը մեծ կակ- քաղաք մըն էր. բնակիչներուն 35 տունը հայ են. որ քարէ փորուած եկեղեցի մը ունին սուրբ Սարգիս անուամբ. և մէկ քահանայ մը: Այս տեղացիք գրե- թէ բոլորն ալ արուեստաւոր են:

Վրժպեղաքոսի վրայ Վրժիք քաղաքը ինչ է նե՛ սե ծովու վրայ ալ թրապիղոն քաղաքը այն է. մա- նուանդ. հիմայ որ շաբաթաւոր անպակտ երթեւե- կութիւն կ'ընեն այս քաղաք: Վրժիք երթեւեկու- թեամբը քարաքս ու ծովու մեծ և անուանի վա- ճառատեղիներէն մէկը եղաւ. Հայաստան և Պարս- կաստան, և Վորեստան, սե ծովի վրայ այս քաղա- քը ունին իրենց նաւահանգիստ. թէ ճանապարհ- հորդ և թէ ապրանք՝ այն հեռուոր երկիրներէն հոս կուգայ. ասկէց նաւերը կը գրվի, Բոստանօլ, Բու- սաստան, Էւրոպա, և բոլոր աշխարհք ասկէց կը տարածի: Էւրոպայի ապրանքներն ալ ասկէց յիշեալ երկիրները կ'երթան: Այս ըսածէս կը ծագէ բնա- պէս այս հարցումը: Վրժիքիք իրենց երկրին դիր- քը վաճառականութեան յարմար ըլլալուն համար աղէկ կը շահին, և եղածին չափ հանգիստ կ'ապրին. թրապիղոնի երկրին ալ գիրքը վաճառականութեան յարմար է. թրապիղոնիք ինչպէս ապրելու կողմանէ նեղութիւն կը քաշեն: Երբ որ Վրժիքու վրայ տը- ված տեղեկութիւնիս կարգաւ, և Վրժիքուց ուսում մ'առնիրութիւնն ու թրապիղոնիներուն ուսումնա- սիրութիւնը իրարու հետ բաղդատեսնէ՝ հարցմանս պա- տասխանը գիւրաւ կը գտնես: Կարգալ գրել չգիտ- ցող մարդը մամլութի (մուշապոյշի) պէս, հարս- տութեան ծովուն մէջ ալ մտնէ նե՛ վրան կամիլ մը հարստութիւն չի պղծել. անանկ դուրս կ'երթէ: Թրապիղոնի թէ քաղաքացիք և թէ գիւղացիք իրենց աղքատութենէն ազատելու ուսմունքէն զատ ճամ- բայ չունին. թէ որ ուսումը և կը թուութեամբ վա- ճառականութեան կանոններու տեղեկութիւն ըս- տանան նե՛ վերին Լիւիայի և Էւրոպայի իրարու հետ ունեցած առուստը բոլորովին անոնց ձեռքը անցնելը բան մը ըսել չէ:

Վարեբարութիւն թէ բարեբարութիւն և թէ բա- րեբարեալին միօրինակ միշտ անուշ է. բայց երբոր անանկալ ժամու մը բարեբարութիւն մը կը գործուի նե՛ ան ատենը բարեբարեալին առաւել անուշ կուգայ: Վրանի է նե՛ մեծարու Սիսաբեան Վար- դեբեան աղային անկեղծ աղքատիական ոգով Պար- թէշ գործած նշանաւոր բարեբարութիւնները նոյն քաղաքի մերադնէից չափազանց քաղցը եկած է ան- տարակցայ. որովհետեւ բնաւ յոյս մը անկալութիւն մը չունէին որ ասանկ բարեբար և աղքատներ անձ մը անանկալ ժամու պիտի երթայ հոն (յունիս 13). իբրեւ յատկապէս վերին նախախնամութիւն խաւ- րուած, գործածելու չի գալու չափ հինցած դըս- րոյնին իւր իսկ ծախիւքը նորոգել տալու, ամէն գաղտնական բարեկարգութեան զուրկ մնացած դըս- րոյններուն բարեկարգութեանը ջանք ընելու, նոյն բարեկարգութեանը մէջ յաւիտեան մնալու համար ընկերութիւն մը հաստատուելու և ինքն ալ Վրգայ Վնու չեան բարեպաշտ Կարապետ աղայի փոխանորդութեամբ վերատեսուէ ըլլալու, և իսկայն՝ այս աղքատութեան գործին սկզբնաւորութեանը ձեռք զար- նելու համար առաջին անգամ եղած ժողովքին ժո- ղովականներէն որք էին,

Յակոբ աղա Շահումեան, Սահտեսի Յակոբ աղա Նաղաթեթեան, Կարապետ աղա Վնու չեան, Սահտեսի Յակոբ աղա Կենովիչ, Էւեսիք աղա Շահումեան, Սահտեսի Սիմոն աղա Փոփովիչ, Վրգայեւ աղա Վնու չեան, Սիմոն աղա Սարգիսեան,

Կարապետ աղա Սեֆերեան, Լուսաւոր աղա Փոփովիչ, Լիւթուս աղա Պապիկեան, Կիւմիւշ աղա Սոսիսեան. և այլն, միայն 2,200 մաճառ ոսկի ժողովելու որպէս զի ա- սիկայ հաստատուն դրամագլուխ մը հաստատուելու սկզբնաւորութիւն մը ըլլայ որ անոր շահովը չին. ունեղք գաղտնի գաւառուայ և սպասուորաց ամսականները և ուրիշ մանր մուկը ծախքերը հա- տուցուն:

Ինկերութիւնը հաստատուելէն և այսչափ ըս- տակ հաւաքուելէն ետեւ աղիւր Վարդեբեան աղայն ալ ապահով ըլլալով առաջիկայ գործոյն բարեպաշտ- ղութեանը վրայ իսկայն կանգնել կուտայ Սեֆերեան տրգայ Յակոբ աղայն որ ուսմունքը Փարիզ ընելով իւր ճարտարապետական արհեստին մէջ շատ քաջ փայտած է և շինուելիք գաղտնի օրինակը գծել կուտայ անոր որ ինքը գեռ հոն իրեն չենքը սկսուի:

Վարդեան հիմնարկութեան հանգէսին՝ որուն մէկ երկու հաղար հոգի թէ աղայինք և թէ օտարաղք ինկերայ էին՝ երբոր անոր հիմնադիրը Վարդեբեան աղայն հի- ման առաջին քարը ձեռքը առաւ որ գնէ՝ հայոց նը Հրեշտակապետ եկեղեցիին զանգակը թէ աղայիս թէ չենքին և թէ անոր բարեպաշտ հիմնադրին պա- տիւ մը ըլլալու համար հնչել սկսեց: Եւ հիման ներքեւը՝ վրան խորհրդաւոր պատկեր մը և շրջա- նակն ալ այս խօսքը գրուած արձաթեայ մետաղ մը գրուեցաւ՝ «Սիսաբեան վարժարան հիմնեալ ի Պարթէշ 1847»:

Այս աղքատութեան չենքին փառաւոր հիմնարկու- թեանէն ետեւ մէկ ուրիշ օգտաւորագոյն գործի մըն ալ ձեռք զարկաւ նոյն քաղաքին մէջ:

Վեր այն տեղի ուսումնասիր երկրասարդներէն 12 հոգի քանի մը տարիէ ի վեր Վարապիսան անուն ընկերութիւն մը հաստատուեալ են մէջերնին որ շաբ- թէ շաբաթ իւրաքանչիւր ընկեր մէկ մէկ քիչ բան հասուցանելով ընկերութեան արնոտէկին, անիկայ իրենց բաւական գրամագլուխ մը ընելով օր մը աղ- քատութեան բանի մը հաստատութեանը ձեռք զար- նեն. բայց այս ընկերութիւնը իսկաւ փոքրիկ ընկե- րութիւն մը ըլլալով մինչեւ հիմա հաւաքածն ալ հարկաւ քիչ բան մը եղած է. ուստի մեծարու Վար- դեբեան աղայն կանգնց այս ընկերութեան գլխաւոր- ները, տեղեկացաւ անոնց հաւաքած ստակին որքա- նութեանը և ինքն ալ առաւ նաւերով մը անոնց բարեխառակ ընկերութեանը յարելով ուրիշներուն բարի օրինակ ըլլալով, ընկերութեան գրամագլու- խը այն աստիճանը հասուց որ շահովը աղջկանց փոքրիկ գաղտնի կարենայ հաստատուիլ հոն որուն իսկաւ կարօտութիւն ունէին տեղացիք: Վրեթէ առ հասարակ ամէն տեղ աղգիս մէջ ուսման սերը քիչ շատ արթնցած է և այնպէս տեղաւորներ ալ որ ըսած ատենինս մեղի դարմանք կուգայ. ու- ընմն ինչպէս համար Պարթէշի պէս լուսաւորեալ քաղաք մը մինչեւ հիմա բարեկարգեալ գաղտնի չունէր մեր աղգը: Վրեթէ հոն տեղի աղգակից- ներին իրենցից լուսաւորեց՝ Վարապետալուց չափ ալ կա- րողութիւն չունէին. ինչպէս հիմա մէկ մանաւոր ժողովքի մը մէջ իսկայն 2,200 մաճառ ոսկի հաւա- քեցին. բարեպաշտ չեն արդեօք, ինչպէս բազմա- կրօն քաղաքի մը մէջ իրենց սուրբ եկեղեցւոյ ուղ- ղափառ կրօնքը մինչեւ հիմա անարատ պահեցին, աղքատներին օտարաղքաց կարօտ չըլին. աղէտ ըլլալով գիւտութեան յարգը մի չէին ճանչնար, ինչ պէս այսչափ ուսումնական մարդիկ ունին մէջեր- նին որոնց մէկն ալ խօսքին կարգին գալով վերը յի- շեցինք այն է գիտնական Սեֆերեան Յակոբ աղայն: Թէ որ այս բաներէն պակաս տեղ մը չունին նե՛, ինչ է հարա արդեօք որ մինչեւ հիմա բարեկարգ- գաղտնի մը չեն ունեցեր Պարթէշի սիրելի աղգա- կիցներին: Իրենց տարաբաղում թեանէն դուրսէն իւրովասէր՝ շահասէր՝ անձնասէր չար օգիւնէր մե- ջերուն պակաս չըլլալով անոնց միաբանական սի- րոյն, արգելք եղեր են և ուր որ սէր չի կայ հոն հիշ մէկ հոգեւոր կամ մարմնաւոր առաքելութիւն մը ուժ չունի. հոն իմաստութիւնը՝ հարստութիւ- նը տկար են: Փառք արարչին, հիմա այն խառնակէր մարդկանց ցանած ատելութեան սերմերուն բերած դառն պտուղները տեսնալով Պարթէշի եղբայրներ- նիս իմացան որ՝ որ գոփոյնի չար օգիւններուն կա- րօտութեան եղբիւրէն կը հոսին այս սերմերը՝ ըս- կրեցին զգուշաւոր պահպանութեամբ պահպա- նել իրենց միաբանութիւնը անոնցմէ: Կը յուսամք որ այս սերը յաւիտեան հաստատու և այս միաբա- նութիւնը յաւիտեան անխուռլ պիտի մնայ և աս բանիս մեծ ապացոյց մըն է նախ գաղտնի յառա- ջագիմութեանը աշխատելին, քանիկ այն տեղէն ելող աշակերտները ընկերական սիրոյ և աղքատիութե- թեան ճարտասան քարոզիչներ պիտի ըլլան և այս երկու գեղեցիկ առաքելութիւններուն թշնամի ե- րեւցողներուն դէմ ալ ընտիր ընտիր ակոյտաններ:

Պատկեր Միսաքեան վարժարանին Պուրբից:

Պուրբիցիք երախտապարտ սրտիւ իրենց շնորհակալութիւնները ցուցունելով համար երկու գեղեցիկ երգ հիւսեցին, որոնց մէկը երգեցին ի նախնային հիմնադրութեան Միսաքեան վարժարանին և մէկըն ալ պիտի երգեն ամէն կիւրակէ առաւօտ վարժարանին մէջ ընդ բարեպաշտաւ մեծագործութիւն ծաղկանալի Վարդերես աղայի Միսաքեան:

Նաև յատկապէս շնորհակալութեան նամակ մը գրեցին գերապատիւ Միսաք ամիրային որ այսպէս բարեյիշատակ աղնիւ զաւակ մը նուիրելով ազգին անոր կերպ կերպ մխիթարութեանը պատճառ կ'ըլլայ կոր:

Նա այս վարժանիս գործակալները հետեւեալ արժանապատիւ անձինքն են:

Վերստեալ գործողն: Արգոյ Վարդերես աղա Միսաքեան:

Գանձապետ: Կարապետ աղա անուշ:

Պահտեսի Յակոբ աղա Նազարեթեան:

Վերստեալ փոխանորդ: Կարապետ աղա Անուշ:

Հաշարարձու: Սահտեսի Սիմոն աղա Փոփովիչ:

Յակոբ աղա Կենովիչ:

Վերստեալ աղա Պապիկեան:

Սեփարու Վարդերես աղայն այս գովելի գործերը գործելէն ետեւ և երկու անգամ Պուրբիցի բարձրապատիւ Ղըսին տեսութեան յարգանքը հըրաւերները ընդունելէն ետեւ յուլիս ամսոյն 13 ին մեկնեցաւ անկէ գեպ ի հոս իւր հայրենիքը:

Առաջին երգին օրինակը:

Իմաստութեան շէշ քաճարի
Որ ի յերթի խառնացան
Փառս մեծաշուք յաճախեցին
Ազգասիրաց փոխաշուն.
Յոր ի Պուրբիցի այս փոյլ ազգիս
Կանխէ զգալոյ որ արժան.
Մինչ կենդանին եր Պայազապ
Մեր վէճ Սանուի Մերլայեան:
Որո՞ւմ ասպետն այն ինքնաճեալ
Լալարեան վէճ խալապոր
Չայնաւորը վաճառական
Ժիր աշակից եգիպ իւր.
Վեճ Թաւրէոս Շոմոնցի այն
Պեպրոս Յակոբ որ ի Չիւր,
Ու յաշուէր որպէս պարս եր
Ազգասիրաց հոգ պընոր:
Մինչ այս մինչ այն յարոյց Տէր մեր
Չայս ինչան մեր ողորմած
Ըլ ՎԱՐԴԵՐԵՍ վարժապետս
Ազգասիր, իւր սիրոյ գըլաճ
Մեծանամբան ի Միսաքայ
Սպեղնեալ հանգոյն շէշ-յալանց.
Հըրաշակալ գործով իւրով
Տոյցաւ իսկ հայր հայրենեաց:
Տեւէ՛ք ԲՐՈ՞ւ պարսածիկեալ
Մերի և բոկոսն հէ՛ք որեար
Արեւն սովալ ճիւ հայալից:

Որոյ գըրաւ ինչ սապար.

Եկեղեցաց վանօրից
Նոյն երէցաց բարերար.

Յամէն սրտէ իբրեւ արիւ
Վանեաց մըտայ ըղձաւար:

Այլ իմ ասպետն անցը յեղւ
Ի հիացմունս կաշկանդի,
Չի վէճ իւր երգել վեղել
Չամէն զիւր գործ սըխալի.

Բարերարեալ ազգի իւրո՞ւմ
Նժդեհութեան յայս վայրի,
Վերականգնեաց միայնաբար
Դըլորոյ շէշն ինչն ինչի:

Օ, իբրեւ ընդունիլ բարոյց մարդին
Տեւեալ յանկի իւր սոսկայ,
ՂԱՅՆ օրինակ երեալ աւաց
Առաքալոս յանկեաց.

Տեւին մարդիկ զե՞նչ ազգասիր
Սիրոյ աշխարհին ի վերայ,
Ի զարմացման եղեալ պեղի
Երբեք ինչն ըստ նորս:

Այսին պարէն յերգ մաղթանաց
Ուստիք շէշն ինչն ինչի,
Անկէ՛ր անկէն զիւնանս բարի
Միշտ բարերար ճանաչին,

Չայալիցը սովորութեան
Չանան զի բաց մերթնցին,
Երեւաւորէք և օրհորէք
Հայրենասէս բանս յորէն:

Երեւեցան այսպէս ընդիր
ՍԱՅԻՆ բարին յոճարեալ,
Բար իւր կարի զաւարի պըրով
Ի հանգանակ այս բերեալ.

Հասարակարգոյն իւրեւել
Դըմազգընէն գործարեալ
Տայլ այլ լիցըն և շարք-իւնան
Տեւեցին զորդիւրն վարժեալ:

Սե՛ճ երախտի վեճից նախնեաց
Քաջարութեանց շէշ յոյցին.
Այլ մեծագոյն և փառաւոր
Արարչ վեճին առանկին.

Գործիք զնոսա փանս այսօրի
Արոսեալ ոչ լուսածին,
Այլ ինչպէս Լուսաւորի
Մաքաւոր սիրոյ սոյն վեճալին:

Օ, ի շէշ ինչն երոյց գործով
Եւ ի յերթի վեճ գըրաւ
Վասն այն մարդիկ և զընտրութեան
Յարգելն զայս սիրոյ բարեւալ.

Օ՛ն զայս վարժոյց յԱնուն վեճին
Կուլարժան և իրաւ,
Այն ի շէշն ինչն ինչի
Տոհմն պարսածն անկընալ:

Ուստի մանկունս պար բըրբեալ
Կայցիլ յազընս առ Աստուած
Յառաւոր փոխից պերտնանան
Ըլ պարսածն մեր բարեաց

Տեւել ՂԱՅԻՆ գերապատիւս

Անկէ՛ր շէշն երախտաց

Բաղապարս յերթինս ուղղել

Չիւր ցորենութեան մաղթանաց:

Երկրորդ երգին օրինակը:

Բարերարաց մեր պարագլուխ

Անկէ՛ր զայս մերս աղայ

Ըլ ՎԱՐԴԵՐԵՍ պայծառ ընծիւ

Սեպրոս փոխին Միսաքայ.

Անկէ՛ր աշու յոյն

Աստուած ըլնոյն պահպանեալ

Անոն պահպան զերթ բերանին,
Հակել զնովի՛ք հանապալ:

Ըլ բարեւէր առաջինս

Չայս սիրոյ գործիկ ազգասիր

Ի կենդանոյս գործ արեւից

Չգործիք իւր ո՛վ պեր

Վեճ արգաստէ բարգաւաճեալ

Չայս սիրագործ ինչան մեր

Տէր կեցողոյն փառս փայլեալ

Բարօրոնութեամբ աննոսալ:

Որքոյ մերոյ ինչանոյ հայր

Արգաստիւ և այրեաց

Խօսեցեալ լեալ միւրեալ

Եւ Բաղապարս փանկայ

Պապիստեայն ինչ պահպանար

Յակոբ անկէն պեր գըլաճ

Որ ինչն անկէն ընդ ասին կարգ

Հաս ի ինչն ան զալ ի զալ:

Պայծառ իւր լոյս յուրից իւր

Յեկեղեցի-շէշ Աստուծոյ

Չան Եօնաբի բարեպաշտ

Անկէ՛ր ծաղկեալ մի փոխաշուն

Անկէ՛ր Հայոց սորբ կամք յոյ

Չայն պարգեւել մեղ հաճեցին

Քո գըլութեամբ աննոսալ:

Կեցե՛ք իւր լոյս կեցեցին որդիք

Պայծառ Տոհմն յերապալ

Մէն մի զնալ վարժ իւր մանկի

Գեղեթեալ աննոսալ

Եւ փայլեցին փառս անվերջ

Տեւեցան բերեալ զիւր քապալ

Աճել ի լոյս արդիւնապետ

Իբրեւ ասպետ ճան պառալ:

Որ ի Միսաքեան գործողն Պուրբիցս

Երգեցի յամենայն կիւրակեալ:

ՀԱՍՏԱՐԱԿԻՉ ԵՎ ԼԵԱԳՐԻՍ

Յո՛ւ. Պ. Տէր Կըյ. Չամոր:

Միւրեալ Աշխիւն:

Ի Պլաիլ նոր խան:

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ